

УЛАСНЫЯ АСАБОВЫЯ ІМЁНЫ Ё МОВЕ ТВОРАЎ ЯНКІ БРЫЛЯ

Патапчук Ірына Уладзіміраўна

УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

Творы Янкi Брыля ўяўляюць сабой своеасаблівую гісторыю Беларусі ХХ стагоддзя – жывую, пярэстую, трагічную і смешную, пабачаную вачыма простага чалавека, працаўніка, гаротніка і вечнага шукальніка сэнсу існавання. Перадаючы шматграннасць жыцця, пісьменнік звяртаецца да такога паказальнага ў плане нацыянальнай і культурнай адметнасці складніка мовы, як антрапанімічная лексіка, кампанентам якой з’яўляюцца ўласныя асабовыя імёны. Пісьменнік умела выкарыстоўвае прагматычны патэнцыял гэтага яркага паказчыка сацыяльнага статусу чалавека і дзейснага інструмента рэгулявання адносінаў паміж людзьмі. Само жыццё дае багаты матэрыял для адбору і абагульнення найбольш цікавых і характэрных выпадкаў ужывання антрапонімаў. У мастацкім творы гэтая магчымасць рэалізуецца ў найбольш згущанай, па-мастацку завершанай форме. Выкарыстанне шырокага дыяпазону варыяцый уласных асабовых імёнаў – адзін з эфектыўных і дзейсных сродкаў характарыстыкі персанажа твора.

Інфарматыўнае па сваёй прыродзе, уласнае імя з’яўляецца свайго роду пасведчаннем статусу чалавека ў грамадстве. Імя – своеасаблівы пашпарт асобы, “сацыяльны пароль, які азначае прыналежнасць яго носбіта да таго ці іншага грамадскага кола” [1, с. 161]. Выбар формы імянавання індывіда адлюстроўвае стаўленне да яго ў соцыуме: чалавека могуць зваць па прозвішчы, называць па імені або абзываць мянушкай, напр.: “*Потым панская ўлада вярнулася, і ўсё стала наадварот – прымак, звычайны, нават не вельмі спраўны Ганнін Мечык, з прозвішчам, як і Сідар-гон, Асмалоўскі, а мянушкаю Сэпель, зрабіўся панам Мечыславам*” [2, с. 16].

Як вядома, кожнае імя выкарыстоўваецца ў некалькіх фармальных разнавіднасцях: афіцыйнай (пашпартнай) і мностве неафіцыйных эмацыйна афарбаваных формаў.

У афіцыйнай сферы зносінаў ужываецца пашпартная форма ўласнага імя або складаная канструкцыя: спалучэнне асабовага імя з імем па бацьку. Такая форма наймення асобы сведчыць пра павагу і пачцівасць да чалавека (шчырыя або паказныя) з боку іншых людзей, напр.: “*Грамузда як чалавек бывалы і трохі пісьменны разумеў гэтую саліднасць і ставіўся да Хмяля з усёй належнай павагай. “Здароўця вам, Лукаш Ларывонавіч,” – навітаўся ён з ім аднойчы каля Пучковай кузні* [2, с. 16]; “*Іван Сцяпанавіч! Дзядзька Іван! Памажыце мне, дзядзька!*”. Галіны вусны шэпчуць гэта, як даўно

завучаныя словы. І дзядзька Іван, разумны **Іван Сцяпанавіч**, той самы Іван Чарнагрэбень, падпольшчык і гарманіст у мінулым, а цяпер старшыня іх калгаса, глядзіць на Галю з-пад густых, ужо як быццам з сівізной, броваў [2, с. 101].

Нярэдкімі ў Брылёвых творах з'яўляюцца такія пашыраныя ў народна-гутарковай мове формы наймення асобы, як спалучэнні ўласнага імені са словамі *дзядзька, цётка, дзед, баба* і інш. Такі спосаб іменавання выкарыстоўваецца ў адносінах да паважаных людзей сталага веку. Напрыклад, у кнізе ўспамінаў “Пішу як живу” Янка Брыль называе славутага Якуба Коласа **дзядзькам Якубам**. І ў гэтым найменні – уся цеплыня адносінаў да чалавека са складаным лёсам, удзячнасць за Коласаву дабрыву, шчырасць, бацькоўскі клопат: “*Расказваючы нам тое-сёе з трыццатых гадоў, дзядзька Якуб сказаў, што тры гады ён спаў не распранаючыся – чакаў*” [2, с. 48].

Надзвычай шырока прадстаўлены ў творах Янкі Брыля формы з сістэмы народнага беларускага іменаслоўя: відазмененыя па законах беларускай фанетыкі і марфалогіі кананічныя імёны, напр.: **Юста, Віліта, Марыля, Ярына, Міхась, Алесь, Цімох, Антоць, Рафалак, Алісей, Якуб, Мікола, Ёсіп, Рыгор** і многія іншыя. Такія формы імёнаў – найважнейшы сродак стварэння мясцовага і нацыянальнага каларыту ў творах пісьменніка.

Персанажы твораў Я. Брыля – часцей за ўсё простыя вясковыя людзі. Грэчаскія, лацінскія, старажытнаўрэйскія паводле паходжання імёны, якія даваў дзецям бацюшка, арыентуючыся на святцы, былі незразумелыя вяскоўцам і часта замяняліся іншымі, сугучнымі словамі, напоўненымі для простага чалавека сэнсам. З такім выпадкам знаёміць пісьменнік чытача ў аповесці “Золак, убачаны здалёк”: “*Калі дзяўчынку хрысцілі, кумы, вярнуўшыся з Мілтачоў, ушчэнт забыліся на марозе, якое імя даў дзяўчыныцы бацюшка. Таксама з кніжкі, па святцах. “Ну, – кажучь тыя кумы, – як гэта ў нас бывае зімою, калі добра падзьме? Замець? Кудаса? Завіруха? Мяцеліца? Усё не так. А потым і схамянуліся: **Зімавея**”. Вядома ж, дзеравенскія. Гэта ж яны так **Зіновію** панялі*” [2, с. 88].

Антрапонімы ў значна большай ступені, чым апелятывы, падпадаюць пад уздзеянне пазамоўных фактараў, у тым ліку і канфесійнага. У працэсе складвання сістэмы беларускіх уласных асабовых імёнаў гістарычна адыгралі ролю дзве іменаслоўныя традыцыі – праваслаўная і каталіцкая. На старонках Брылёвых твораў знайшлі адлюстраванне як візантыйска-грэчаскія, так і рымска-каталіцкія варыянты імёнаў. Так, у аповесці “Ніжнія Байдуны” знаходзім паслядоўнае ўжыванне праваслаўных і каталіцкіх формаў імені аднаго персанажа, што з'яўляецца пасведчаннем зменаў яго сацыяльнага статусу, напр.: “*Монька Рыгор Іванавіч. Цяпер ён ужо пан **Гжэгаж**. Плёхаўскі настаўнік, і*

*гарадское скончыў, ды яшчэ і Нясвіжскую семінарыю. І цяпер яго паны перавучылі на **Гжэгажэ**” [2, с. 18].*

Спецыфіка ўжывання ўласных асабовых імёнаў як у жыцці, так і ў мастацкім тэксце вызначаецца тым, што інфармацыя, носьбітамі якой яны з’яўляюцца, можа быць суб’ектыўна інтэрпрэтавана, і такая інтэрпрэтацыя выяўляецца ў шматлікіх эмацыйна-ацэначных варыяцыях уласнага асабовага імя. Гэтымі формамі перадаецца цэлы калейдаскоп эмацыйных адценняў, якія фактычна не паддаюцца класіфікацыі.

Найбольш насычаныя эмоцыямі антрапонімы ў тых выпадках, калі да носьбіта імя звяртаюцца людзі блізкія, неаб’якавыя да гэтага чалавека. Нярэдка ўласнае імя атаясамліваецца са сваім рэферэнтам, напр.: *“І Толю хацелася простаі, найкарацейшай дарогі. Туды, дзе родныя людзі, дзе лазовіцкі млын нястомна паўтарае адно імя, адно бясконца прыгожэе слова: “**Люда, Людачка, Люда!**” [2, с. 106]; *Ах, ну чаму ты, дурніца, тады не сказала яму: “**Забяры, мяне, родны, адгэтуль!**”. Чаму не назвала яго тым імем, якое даражэй табе за ўсе на свеце імёны – **Сярожэ**? Чаму?” [2, с. 320]. Як бачым, любоў, прыязнасць, захапленне чалавекам распаўсюджваюцца і на яго імя.**

Эмацыйныя формы ўласных імёнаў з’яўляюцца сродкам вар’іравання моўнай экспрэсіі. Успрыманне сэнсу пэўнай варыяцыі імені залежыць ад канкрэтнай сітуацыі чалавечых адносінаў, апісаных у творы. Так, формы з суфіксам -к-, ужытыя ў адносінах да дзяцей і падлеткаў, маюць значэнне ласкі, пяшчоты, сяброўскай фамільярнасці, напр.: *“Пясок гарачы, і мама сцэле для **Юркі** калматы ручнік” [2, с. 300]; “Мне мала было спяваць на пустой, з раз’езджаным снегам дарозе, уяўляць сябе рыцарам з прачытаных кніг, нават рыцарам, закаханым у **Соньку** з пярэдняй парты” [2, с. 200]. Гэтыя ж формы імёнаў могуць мець значэнне непрыязнасці, знявагі, ужываючыся ў дачыненні да дарослых і нават пажылых людзей, напр.: *“А што свёкар ліхі чалавек, дык жа не з ім, не з **Данькам** сліявым жыць, прыйдзе час і на **Даньку**” [2, с. 35]; “**Мікітава** баба, падсухая белабрыса **Стэпка** з хітрымі, як у **Сымона**, вачыма, сядзела ў перадку” [2, с. 86]. У адносінах паміж сваякамі, сябрамі, блізка знаёмымі людзьмі формы з суфіксам -к- набываюць фамільярна-сяброўскае значэнне, напр.: *“У верасні пяцьдзесят чацвёртага года на беларускім пісьменніцкім з’ездзе мілы львавянін **Юрка** Мельнічук запрасіў мяне ўвечары ў свой гасцінічны нумар” [2, с. 32]; “Успамінаюць таварышы, што **Купала Чорнага** любіў і называў **Кузёмкай**” [2, с. 301].***

Разнастайныя варыяцыі ўласных асабовых імёнаў аднаго персанажа выконваюць у творы функцыю абазначэння дынамікі вобраза, напр.: *“Ён даўно ўжо **Сяргей**, а не **Сярожэ**, ён даўно ўжо забыўся, відаць, выцер з памяці ўсё, што калісьці было. А то ж было яно, калі ён быў і для яе **Сярожэ**” [2, с. 108].* Формы ўласнага імя персанажа – ад інтымна-

даверлівай да поўнай, афіцыйнай – паказваюць як на сталенне героя, так і на аддаленне, адчужэнне некалі вельмі блізкіх людзей.

Лаканічныя і ёмістыя характарыстыкі, выражаныя ўласнымі імёнамі персанажаў, дазволілі пісьменніку стварыць шматгранныя чалавечыя характары.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Никонов, В. А. Личное имя – социальный знак / В. А. Никонов // Советская этнография. – 1967. – № 5. – С. 157–168.
2. Брыль, Я. Выбраныя творы / Я. Брыль. – Мінск : «Беллітфонд», 1999. – 448 с.